

A Lutheránus Világszövetség 1984-es budapesti világgyűlésének előkészületei*

KORÁNYI ANDRÁS

Káldy Zoltán püspök életpályája és szolgálata megkerülhetetlen fejezete a közelmúlt evangélikus egyháztörténetének – sokak számára azonban még vegyes emlékekkel és érzésekkel teli emlékezés. Nemzetközi kapcsolataink kiépítésében és irányításában nem csupán egy kiválasztott szempont érdekességei tárulhatnak fel a kutató előtt, de életének nagy feszültségek alatt álló, drámai fordulatai és maga a környezetet meghatározó Kádár-rendszer jellegzetes vonásai is. Ennek a három évtizedes korszaknak most egy kiemelt fejezetét adjuk közre, az 1984-es budapesti LVSZ-világgyűlésről szóló részt, amely nemcsak a negyedszázados emlékezés része lehet, hanem az idei nagygyűlésre való felkészüléséé is.

Az 1977-es tanzániai világgyűlés után, amely a világszövetség történetének első ilyen összegyűlekezése volt Afrikában, illetve a harmadik világ egyik tagegyházánál, újra napirendre került az a lehetőség, hogy a következő alkalmat az NDK-ban rendezzék meg. Miután 1979-ben nyilvánvalóvá lett, hogy a keletnémet állami és pártvezetés – elsősorban a német–német kapcsolatok szorosabbá válásának kockázata miatt – nem támogatja ezt a tervet, a kezdeményező NDK-beli egyházak bejelentették elállásukat a meghívástól. E fordulat után azonban továbbra is arra törekedtek, hogy az 1984-re tervezett újabb ülés a vasfüggöny mögött, valamely szocialista országban élő tagegyháznál legyen.

1980. február 17-én két levelet küldtek el Budapestről Genf-be, a Lutheránus Világszövetség főtitkárának, Carl Maunak címzve. Az egyikben Káldy Zoltán püspök-elnök hivatalosan meghívja a következő világgyűlést Budapestre.¹ Ennek előzményeit is megtudhatjuk a levélből: február 12-én Risto Lehtonen, az LVSZ egyik igazgatója telefonon felhívta Káldy püspököt, hogy lenne-e esély egy budapesti meghívásra.² A püspök ebben az első beszélgetésben adott válaszát – misze-

rint megtisztelő a bizalom és örömteli lenne a lehetőség, ha „egyéb tényezők” is kedvezően nyilatkoznak – most hivatalosan is megerősítette azzal a kiegészítéssel, hogy „egyáltalán nem tűnik lehetetlennek vagy reménytelennek ennek a kezdeményezésnek a valóra váltása”. Egyben kérte, hogy a Végrehajtó Bizottság következő üléséig más irányba ne kezdeményezzenek, mert az gyengíthetné a hazai egyeztetéseket az állammal. Ugyanezen a napon Káldy egy másik levelet is küldött Maunak,³ amelyben arra kérte személyén keresztül az LVSZ-t, hogy a nemzetközi világban tapasztalható növekvő bizalmatlansággal és lehűléssel szemben változatlanul tartsanak ki az egyházak hídépítő szerepe mellett. „Mi úgy látjuk, hogy az egyházaknak és az egyházi világszervezeteknek a mi időnkben nagy chance-a van arra, hogy jelentős szolgálatot tegyenek az egész emberiségnek. [...] Ne engedjen [az LVSZ] annak a kísértésnek, hogy bíró szerepet vállaljon az égető nemzetközi problémák között. Ez nehezítené a Lutheránus Világszövetség és a szocialista országokban élő evangélikus egyházak kialakult jó, meleg kapcsolatát.” A két levél félreérthetetlenül tájékoztat arról az egyértelműen pozitív fogadtatásról, amellyel Káldy a Magyarországi Evangélikus Egyház püspök-elnökéként a genfi megkeresésre válaszolt.

Káldy már a következő hónapban hivatalos látogatást tett az LVSZ genfi központjában, ahol a tisztségviselők jelenlétében tartott előadást *A hidak szolgálata* címmel.⁴ Ebben lénye-

* A cikk a szerző habilitációs értekezésének egy fejezete, amelyet a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen védett meg 2009 novemberében. A teljes dolgozat könyv alakú megjelenése átdolgozott formában az év második felében várható.

¹ LWF GSX 5.o.o Hungary 1969–1986.

² Lehtonen Carl Mau főtitkár tudta nélkül tette meg ezt a kezdeményezést. Káldy Zoltán beszámolója az LVSZ VB 1980-as augsburgi üléséről. *EOL külügyi iratok*, 74. d. 1980.

³ *EOL külügyi iratok*, 74. d. 1980.

⁴ *EOL külügyi iratok*, 74. d. 1980.

gében megismételte februári levelének legfontosabb üzenetét, hogy „az egyházak és egyházi világszervezetek, köztük a Lutheránus Világszövetség ne engedjék magukat belevonni a nemzetközi feszültségek áramkörébe”. Példának az Egyesült Államok és a Szovjetunió kölcsönös vádjait hozta fel – Afganisztán és a nyugat-európai rakétatelepítések ügyét –, amit természetesen nem kell visszavonulva szemlélni, hanem „az adott feszültségekkel terhes nemzetközi helyzetben az egyházaknak és az egyházi világszervezeteknek most a híd szolgálatát kell betölteniük Nyugat és Kelet között”. Ebből két feladat következik: „az egyik az, hogy kéri Nyugaton és Keleten egyaránt az államok vezetőit, hogy döntéseikkel segítsék a népek megbékélését”, a másik, hogy „imádkoznak és imádkozásra biztatnak, mint akik tudják, hogy óriási hatalom az imádság”. Aligha kétkelhetünk benne, hogy az elmondottak részét képezték Káldy személyes erőfeszítéseinek a világgyűlés budapesti megszervezése érdekében, mint ahogyan tükrözték – a kormányzattal történt előzetes egyeztetés nyomán⁵ – a magyar állam külpolitikai törekvéseit is.

A Végrehajtó Bizottság július 6. és 12. között ülésezett Augsburgban, ahol a világgyűlés előkészületei és a budapesti tervek természetesen napirenden voltak.⁶ Az előkészítő bizottság – melynek elnöke a dán Bodil Sølling volt, aki 1984-ben elnökjelöltté is lett – beszámolója nyomán véglegesítették az 1984-es évet. Jelezték azt is, hogy bár korábban formális meghívás még nem érkezett, de két tagegyház jelezte egyértelmű szándékát a rendezésre: a Magyarországi Evangélikus Egyház és a pápua-új guineai egyház. Káldy Zoltán azonban előterjesztette a június 25-én kelt hivatalos és írásbeli meghívást a Végrehajtó Bizottság előtt, amelyet a következő érvekkel támasztott alá: sosem volt még ilyen esemény a szocialista országokban, ahol tizenhat tagegyházban tizenhatmillió evangélikus él, a megrendezés tehát erősítené az itteni szórványegyházakat. A térségben az NDK után a magyar a legnépesebb tagegyház, amely alapítása óta tagja az LVSZ-nek, és az MEE 1963 óta minden világgyűléshez előkészítő anyagokkal járult hozzá. Mindezen túl a magyarországi társadalmi élet kiegyensúlyozott, vallás- és lelkiismereti szabadság van, széles körben ismert a kedvező éghajlat, a magyar gasztronómia és a vendégszeretet. Végül: „Megerősíthetem, hogy bírom a magyar kormány ígéretét arra, hogy a világgyűlés minden résztvevőjének garantálja a szükséges vízumokat.” Káldy ugyanerről az ülésről írt beszámolójában⁷ további érdekes adatokat említ: 1980 májusára véglegesen tisztázódott, hogy sem az NDK, sem Norvé-

gia, sem az ázsiai egyházak nem tartanak igényt a rendezvényre, s ekkor már a korábbi bizonytalanságok után Mau is pozitív jelzéseket küldött Magyarországra. A magyar hivatalos meghívást tehát ezen az ülésen terjesztette elő Miklós Imre ÁEH-elnök jóváhagyásával. Egy első körös szavazással az új-guineai egyház szóbeli meghívását kizárták a további egyeztetésekből, majd heves vita indult meg arról, hogy Budapest jelentkezése elfogadható-e. Többen attól tartottak, hogy megismétlődik az 1970-es keserű tapasztalat, amikor a braziliai katonai rezsimmel szembeni tiltakozások miatt – az utolsó pillanatban – végül kénytelenek voltak áttenni az ülést Porto Alegre helyett a francia Evianba. A jelentős nyugati támogatás – Preus amerikai és Hanselmann német püspök – ellenére is végül Aarflot érsek, a magyar egyházzal és Káldyval szemben köztudottan távolságtartó norvég egyház vezetője szólalt fel, hogy a végső döntés előtt kéri annak megvizsgálását, hogy Magyarországon valóban vallásszabadság és konszolidált társadalmi helyzet van, s ezért halasszák a szavazást 1981-re. Káldy felszólalásában azt kérte, hogy „ne halasszák el a döntést, mert nem tudja támogatni a kivizsgálást, ez sértené a magyar kormányt és a magyarországi evangélikus egyházat”. Ezt a kérést támogatta a továbbiakban Kortegangas finn püspök, az etióp és az NDK-s küldött is. A hosszas vita végén tizenhat szavazattal hat ellenében és három tartózkodás mellett a Végrehajtó Bizottság „köszönettel elfogadta a Magyarországi Evangélikus Egyház meghívását”. Az összefoglaló beszámolóban végül megkönnyebbülten állapította meg: „Nem ismétlődött tehát meg egyházi területen az olimpia.”⁸

Az előkészítő bizottság 1981 júniusa és júliusa fordulóján tette első látogatását Budapesten, ahol a világgyűléssel kapcsolatos fontos helyi kérdéseket igyekeztek tisztázni. Ennek nyomán a VB következő, a finnországi Turkuban tartott ülésén⁹ megnyugtatónak minősítették a helyszínre vonatkozó terveket, meghatározták a gyűlés mottóját – *In Christ – Hope for the World* –, megtárgyalták a meghívottak számát és a kelő reprezentációt (régiek, nők, fiatalok), valamint a látogatási programlehetőségeket a hazai gyülekezetekben és a környező országokban. Kialakították az istentiszteleti és munkakereteket is. A VB 1982 augusztusában tartott vancouveri ülésén¹⁰ – újabb helyszíni látogatás után – a még nyitott kérdések jelentős részét sikerült tisztázni, úgy mint a központi témához kapcsolódó altémákat és azok irányát – misszió, ökumené és az egyház közössége, felelősség a teremtett világért, béke és igazságosság –, a delegátusok számát és összeté-

⁵ Káldy Zoltán már ekkor Miklós Imre államtitkár, az ÁEH elnöke hozzájárulásával tárgyalt a budapesti világgyűlési tervekről. Káldy Zoltán beszámolója az LVSZ VB 1980-as augsburgi üléséről. *EOL külügyi iratok*, 74. d. 1980.

⁶ Minutes. LWF Executive Committee Meeting, July 6–12, 1980. Exhibit 11. *EOL külügyi iratok*, 93. d.

⁷ Káldy Zoltán beszámolója az LVSZ VB 1980-as augsburgi üléséről. *EOL külügyi iratok*, 74. d. 1980.

⁸ Az 1980-as moszkvai – majd az 1984-es Los Angeles-i – nyári olimpia a két szembenálló politikai tömb kölcsönös bojkottjával zajlott le az afganisztáni válságot követő kis hidegháború következtében.

⁹ Minutes. LWF Executive Committee Meeting, August 4–13, 1981. Exhibit 12. *EOL külügyi iratok*, 93. d.

¹⁰ Minutes. LWF Executive Committee Meeting 1982. Exhibit 11. *EOL külügyi iratok*, 93. d.

telét, a látogatási programok további szervezését, a bibliai és teológiai munka tematikáját és előkészítő kiadványait, valamint egyéb szervezési kérdéseket. Ezen az ülésen véglegesítették azt is, hogy ifjúsági világgyűlést is szerveznek közvetlenül a nagygyűlés elé, amelyet a magyar tegerház és kormány szintén szívesen fogad. Káldy hangsúlyozta, hogy „az állam a maga részéről messzemenő segítséget nyújtott eddig is, és nincs kétség, hogy minden segítséget meg fog adni a jövőben is”.¹¹ 1982 nyarán a világgyűlés tervezett mérete ezerszáz részvevő volt (delegátusok, stáb, sajtó, magyar egyháziak), nem is beszélve a gyülekezeti tagokat is nagy számban megmozgató nyilvános alkalmakról. A helyszínül kijelölt új Budapest Sportcsarnok kapacitásait szinte teljes egészében kihasználó rendezvény körvonalazódott, amely egyházi rendezvényként – hozzászámítva a kétszázötven főre tervezett ifjúsági világgyűlést is a műszaki egyetem épületében – valóban minden korábbi elképzelést felülmúlt, különösen is egy szocialista berendezkedésű országban.

Az 1983-as év végrehajtó bizottsági ülés nélkül folyt le, ugyanakkor mind az előkészületek haladásában, mind újabb nemzetközi viták kirobbanásában érzékelhető volt a nagygyűlés közeledte. Az LVSZ két bizottsága is – az előkészítő mellett a kommunikációs bizottság – Magyarországon tartotta ülését, ahol kényes és kritikus kérdéseket is tisztázni kellett: biztosított lesz-e a szólásszabadság a gyűlésen? Mindenki kaphat-e vízumot? Közvetíti és továbbadja-e a közvetítést a Magyar Televízió az istentiszteletekről? A szervezők – állami ígéretek és jóváhagyás mellett – minden tekintetben igyekeztek megnyugtató és igenlő választ adni, a szólás szabadságára vonatkozóan is: „...lesz, de mindenkinek Isten és emberek előtt való felelősséggel kell beszélnie.”¹² A konkrét szerződésalkötések, technikai előkészületek, a részletekig menő pontos tervezés munkájának jelentős része ebben az esztendőben zajlott, miközben felerősödtek – elsősorban a nyugaton élő magyar evangélikus lelkészek köréből – a magyarországi egyházi és politikai helyzetet kritikusan bemutató, Káldy Zoltán személyét és teológiai nézeteit pedig élesen támadó megnyilatkozások. Ezek jelentősen hatottak az előkészületek légkörére, és leginkább Káldy elnökké választási törekvéseire vonatkoztak.

1984 júniusára – a VB januári ülése és a legapróbb rész-

¹¹ Káldy Zoltán beszámolója a VB vancouveri üléséről. *EOL külügyi iratok*, 74. d. 1982.

¹² Káldy Zoltán jelentése az 1983-as év külügyi munkájáról. *EOL 75. d. Külügyi jelentések*, 1983. A szocialista rendszerben természetesen olyan technikai kérdéseket is tisztázni kellett, amelyeket politikai okokból az államhatalom engedélye és ellenőrzése nélkül aligha lehetett megoldani: írógépek használata, iratok sokszorosítása, telefonvonalak biztosítása, telexgépek használata, megjelenő nyomtatott előkészítő anyagok tartalma, kísérő programok szervezése gyülekezeti látogatásoktól kiállításokig, az ifjúsági előgyűlés problémái. Reuss András külügyi titkár jelentése az LVSZ genfi központjában tett látogatásáról 1983. október 17. és 21. között. *EOL 75. d. Külügyi jelentések*, 1983.

letekig menő szervezőmunka és egyeztetés után – a világgyűlés programja mind technikailag, mind tartalmilag lényegében összeállt. Döntés született a delegációk létszámkeretéről és a különféle bizottságok személyi összetételéről, s véglegesítették az ifjúsági előgyűlés programját is. A sűrű utazgatással járó kölcsönös egyeztetésekben minden külső érintett, azaz az LVSZ és a magyar állam is igyekezett maximális rugalmassággal részt venni. Ennek megerősítésére, bár a kelet-európai régió hasonló intézményeinek sorába illeszkedve tett látogatást az EVT és az LVSZ genfi székházában Miklós Imre államtitkár, az ÁEH elnöke áprilisban. Ottléte alatt mutatták be hivatalosan azt a *Különb út* című filmet, amely a világgyűlés előkészületeként a hazai helyzetről és a meghívó egyházzól készült.

A magyarországi hatóságok egyeztetése a nagy jelentőségű eseménynek megfelelően a legszélesebb körben folyt – párt- és állami szervek, külügy- és belügyminisztérium – a közvetlen kapcsolattartó szerv pedig az Állami Egyházügyi Hivatal volt. Az ÁEH-n keresztül folyt már az első egyeztetés is 1980-ban a Genfből érkezett megkeresés után, s ugyancsak a Miklós Imre vezette hivatal végezte a többi keleti – mindenekelőtt a szovjet,¹³ de esetenként a keletnémet és a csehszlovák – társhivatallal a kapcsolattartást. Egy 1984 júliusában tartott egyeztetés is világosan érzékeltette ezt a támogatást: „Sarkadi [Nagy Barna, az ÁEH delegációjának vezetője – K. A.] elvtárs tájékoztatójából kitűnik, hogy jól készülünk az LVSZ VII. Világgyűlésére, melyben valamennyien érdekeltek vagyunk.”¹⁴

Az elnöki megbízatás esélyei

A budapesti gyűlés egyik legkényesebb pontja volt a személyi jelölések kérdése, hiszen az LVSZ alkotmánya szerint a hagyományos közgyűlési feladatokat – beleértve az elnök és a vezető testületek tagjainak megválasztását is – a nagy-

¹³ Az aktív előzetes és mindvégig folyamatos egyeztetés tényét igazolja Miklós Imre levele V. A. Kurojedovhoz, a szovjet egyházügyi tanács elnökének a világgyűlés utolsó szakaszában, 1984. augusztus 1-jén írt levele: „Rendkívül fontosnak tartom azt a segítséget, amelyet a Világgyűlés előkészítésében a testvéri szocialista országok egyházügyi hivatalaitól, mindenekelőtt a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Egyházügyi Tanácstól kaptunk. Ennek nagy része volt abban, hogy az eddigiekben sikeres rendezvényről adhatunk számot.” MOL ÁEH XIX-A-21 d 136. d. 0034/1/2/1984.

¹⁴ A világgyűlést közvetlenül megelőző egyeztetéseken olyan kérdésekről volt szó, amelyek jól tükrözték az egyes országok politikai viszonyait is. A szovjet küldöttet elsősorban a külső kapcsolattartás, a külvilággal való érintkezés (gyülekezeti látogatások, kiállítások), a várható dokumentumok előkészítettsége foglalkoztatta, az NDK képviselője a nyilvánosság és propaganda kockázatait elemezte, a csehszlovákok a megszerezhető pozíciókat említették. Egységes aggodalom vette körül az ifjúsági gyűlést, nehogy kritikus hangvétel uralkodjon el a résztvevőkön. Vö. MOL ÁEH XIX-A-21 d 136. d. 0034-1/i/1984.

gyűlések végzik el. Káldy már az előkészítő egyeztetések korai szakaszában világossá tette, hogy számít jelöltiségére az elnöki poszton, és megválasztása érdekében jelentős lépéseket tett az LVSZ vezetői, tagegyházai és az állami hatóságok – és azokon keresztül a szocialista országok hivatalos szervei – felé. Minden erővel igyekezett tudatosítani azt az irratlan, legtöbb esetben követett hagyományt, hogy a vendéglátó egyház jelöltjét választják első emberré, és ezt minden téren úgy állította be, hogy ez egyfajta követendő szokásjog. Törekvéseinek elszántságát csak tovább növelte az a tény, hogy aspirációja egészen megválasztása pillanatáig bizonytalan volt, és sokféle motiváció alapján jelentős erők mozdultak meg és mozgósítottak vele szemben.

Káldy elnöki jelölését és remélt megválasztását már az egyeztetések első fázisában teljes támogatásáról biztosíthatta a magyar kormányzat. Erre utal az ÁEH egy 1984. május 29-én kelt tájékoztató anyaga,¹⁵ amely Káldy elnökké választásának esélyeivel összefüggésben felidéz egy 1982. szeptember 16-án kelt levelet, amelyben Miklós Imre a szocialista országokban élő tagegyházakra tekintettel – az ottani egyházügyi hatóságoktól –, „kérte az egységes álláspont kialakításának elősegítését”, azaz a magyar püspök támogatását. Ennek megvalósítása azonban nem lehetett hatékony a szocialista országok között, mert 1984 elején még olyan információk érkeznek hírszerzési forrásból, hogy „az LVSZ-hez közelálló körökben egyébként úgy tudják, hogy a cseh, az NDK és a román egyház ellenezni fogja Káldy Zoltán megválasztását”.¹⁶ A kormányzati szempontok szerint nagy nemzetközi diplomáciai sikernek számított már a budapesti rendezés is – a keletnémet állásponttal szemben ki kell emelni, hogy a magyar állam nem elsősorban politikai kockázatot látott a kínálkozó lehetőségben –, amellyel egyben demonstrálni lehetett az ország szocialista viszonylatban kiemelkedő nyitottságát a nyugat felé, és alkalom nyílt a '80-as években az egyházak iránt növekvő állami tolerancia nemzetközi népszerűsítésére is. A világszervezet elnöki pozíciójának megszerzése ebbe a koncepcióba messzemenően illeszkedett.

Maga az LVSZ, illetve annak vezetői – Mau főtitkárrel az élen – arra törekedtek, hogy az amúgy is kedvezőtlen világpolitikai hangulatban lehetőleg semmiféle kelet–nyugati konfliktushelyzet ne éleződjön ki. A kényes egyensúly megbomlása nehezíthette volna mind a vendéglátó egyház helyzetét, mind a magyar államhoz fűződő kedvező munkakapcsolatot, és fiaszó felé sodorhatta volna az első olyan világgyűlést, amelyet a második világban tartanak. Káldy maga számolt be arról,¹⁷ hogy 1983 elején Mau Budapesten járt, ahol bejelentették neki a magyar igényt az elnöki székre, s

annak további támogatását kérték tőle.¹⁸ A kényes helyzetben – Káldy tudósítása alapján – a főtitkár kiterő választ adhatott, mivel ekkor már más irányú nyomás is nehezedett az LVSZ-re ebben a kérdésben. Nem sokkal később úgy fogalmazott, hogy „az elnök megválasztásánál az ország, ahonét az új elnök jön, másodrendű szerepet játszik”. Ezt kisebb diplomáciai szóváltás követte,¹⁹ miután a magyar egyház vezetői kifogásolták ezt a kijelentést. Az LVSZ szűk körű elnöksége erre adott válaszában kijelentette: „Nem automatikusan jön az új elnök a vendéglátó egyházból, noha természetesen esélye van az elnökségre.” Káldy erre újabb levelet írt: „A magyar evangélikus egyház ennek tudatában van, de azt nem szeretné, ha »automatikusan kizárnák a vendéglátó egyházat abból a lehetőségből, hogy ő is adhat jelöltet, vagy éppen elnököt.«” Ez a feszültség csupán napvilágra hozta, hogy az LVSZ-ben jelentős erőt képviselő egyházak és személyiségek egy része különböző megfontolások alapján más jelöltek állítását készítette elő, amint azt később a jelölési folyamat, illetve maga az elnökválasztás is igazolta.

Az 1983-as esztendőben két irányból indult széleskörű kampány, amely egyrészt az egyházak helyzetét és szabadságát firtatta a szocialista országokban, másrészt személy szerint Káldy Zoltánnak a szocialista egyházpolitikával keresett békés együttműködését bírálta. Az LVSZ skandináv tagegyházai, mindenekelőtt az Ordass-ügy óta Káldyval szemben mindig kritikus norvég evangélikus államegyház köréből szólaltak meg olyan kritikus hangok és jelentek meg olyan állásfoglalások és írások a sajtóban, amelyeknek a szocialista rendszerekben élő egyházak helyzetének elhallgatások nélküli bemutatásán túl nyilvánvaló szándéka volt Káldy Zoltán megválasztásának megakadályozása. Hosszú ideig úgy hírlett, hogy norvég elnökjelölt állítását is fontolgatták, végül erre mégsem került sor – dán jelölt volt azonban a választásnál a legesélyesebb ellenaspiráns –, s a norvégok inkább a főtitkári poszt biztos megszerzésére összpontosítottak. A norvég álláspont jelentős hatással volt az izlandi, a dán és a svéd egyházra is, amit a határozott visszautasításon túl mind a magyar egyházvezetés, mind az állami diplomácia igyekezett ellensúlyozni. A külügyminisztérium elsősorban Svédországban fejtett ki tervszerű ellenkampányt, ahol felkeresték és tájékoztatták a befolyásos egyházvezetőket, Wikström érseket és Brattgord püspököt, aki tagja volt a tizenkét tagú jelölőbi-

¹⁸ A magyar nemzetbiztonsági szolgálat feljegyzése azonban már 1981. február 3-án ezt írja: „Az LVSZ vezetőségének információi szerint dr. Káldy Zoltán püspök pályázik a világszövetség elnöki tiszterére. A genfi központ munkatársai szívesebben látnák a funkcióban dr. Nagy Gyula professzort, akit 8 éves genfi tevékenysége alapján alkalmasabbnak tartanak. Dr. Káldy püspök munkássága nemzetközileg kevésbé ismert. Egyes hírek szerint az NDK egyháza is törekszik az elnöki pozíció megszerzésére.” ÁBTL 3.2.5 O-8-555/IV („Evangelisták”) p. 91.

¹⁹ Uo.

¹⁵ MOL ÁEH XIX-A-21 d 136. d. 0034-1/c/1984.

¹⁶ ÁBTL 3.2.5 O-8-555/IV p. 153.

¹⁷ Káldy Zoltán jelentése az 1983-as év külügyi munkájáról. EOL 75. d. *Külügyi jelentések*, 1983.

zottságnak.²⁰ A svéd álláspont felpuhítása azért is lehetett központi jelentőségű, mert onnan indult ki az a kezdeményezés is, amely a budapesti világgyűléshez kapcsolódóan nagy figyelmet és hivatalos megemlékezést kívánt tartani Raoul Wallenberg, az egykori zsidómentő magyarországi svéd diplomata emlékére.²¹ A Wallenberg-ügy közvetlenül érintette a Szovjetuniót is, miután a hivatalos moszkvai álláspont szerint a német világháborús bűntettek közé sorolható nyomtalan eltűnése, míg a nyugati közvélemény azt állította – az igazságnak megfelelően –, hogy a szovjet titkosszolgálat hurcolta el. A nevéhez kapcsolódó megemlékezés egyben annak a kérdésnek is a felvetése lett volna, hogy esetleg még életben van, és a Szovjetunióban raboskodik. E témát tehát a szovjetek nyomására mindenképpen meg kellett próbálni levetetni a napirendről. Ez a több összefüggő célból indított diplomáciai akció – legalábbis a nagykövetség visszajelzései alapján – nem volt hatástalan.

Legalább ekkora jelentősége volt annak a széles körű és nagy nyilvánosságot kapott fellépésnek is, amelyet a nagygyűlést megelőző egy évben egyre intenzívebben képviseltek a nyugatra emigrált magyar evangélikus lelkészek. Ezek a megnyilvánulások, cikkek és tanulmányok a magyarországi evangélikus egyház mélyebb történelmi és teológiai ismeretéből születtek, és két meghatározó szempontot érintettek. Először is a baloldali diktatúra által jogtalanul félreállított és meghurcolt egyházi emberek, kiemelten is Ordass Lajos püspök ügyének nyilvános és elégtétellel járó tisztázását követelték, másfelől élesen elutasították a Káldy Zoltán nevéhez köthető diakóniai teológiai irányzatot. Ez utóbbit egyrészt a szocialista kontextushoz való túlzott alkalmazkodásnak, konformizmusnak ítélték, másrészt az egyre inkább egyszemélyivé váló egyházvezetés miatt azonosították Káldy autoriter megnyilvánulásaival. Az LVSZ nyilvánossága előtti első híradás – egy norvég írás megjelenése után – 1983 nyará-

²⁰ A magyar külügyminisztérium a stockholmi nagykövetségen keresztül fejtett ki diplomáciai ráhatást az egyházi vezetőkre, amiben információkkal és kölcsönös tájékoztatással segítette az ÁEH. Ennek levélbeli anyaga egyértelműen feltárja azokat az egyháztörténelmi és személyi okokat – elsősorban Ordass püspök elhallgattatását és a magyar lelkészi emigráció meghatározó személyiségeinek befolyását –, amelyek meghatározták a Káldy-ellenes fellépést. Vö. MOL ÁEH XIX-A-21 d 136. d. 0034-1/b/1984, 0034-1/d/1984, 0034-1/g/1984.

²¹ 1984 januárjában és márciusában két rejtjelezett genfi távirat is tájékoztatta az állambiztonsági szerveket a Wallenberg-megemlékezés növekvő egyházi támogatottságára nyugaton: „Az amerikai, a svéd és több észak-európai egyház intenzíven készítik elő a Wallenberg évforduló széleskörű megünneplését a Budapesti Világgyűlés során. Ezzel kapcsolatban egyre nagyobb nyomást gyakorolnak az LVSZ vezetésére. A jelzett egyházak szorosan együttműködnek a szervezésben az egyházi és világi zsidó szervezetekkel. A svéd egyház vezetésével készítik elő a Wallenbergről eddig megjelent művek ismételt, illetve újabb kiadását. Állítólag olyan dokumentumok kiadását is tervezik, amelyek kompromittálják a Szovjetunió [sic!] Sztálin alatti nemzetiségi politikáját a zsidó kérdésben.” ÁBTL 3.2.5 O-8-555/IV p. 157.

ról való, ekkor adtak hírt először a Norvégiában élő Terray Lászlónak a magyar egyházi helyzetet és vezetést bemutató írásáról,²² amely hamarosan nagy vihart kavart mind a világszervezetben, mind Magyarországon. Terray 1984 februárjában jelentette meg Oslóban az Ordass Lajos életét bemutató kötetét *Nem tehetett mást* címmel, ami szintén érzékenyen érintette a kialakult konfliktust. Ehhez csatlakozott a Svédországban élő Vajta Vilmos, aki az LVSZ strasbourg-i ökumenikus kutatóintézetének egykori igazgatójaként világszerte nagy elismertségnek örvendett, és cikket jelentett meg a Hannoverben kiadott *Lutherische Monatshefte* című folyóiratban. Minderre ráerősített a Frankfurtban megjelenő *EPD (Evangelische Pressedienst)* néhány írása is. Nagy szerepet vállalt a *Koinonia* című emigráns teológiai szakfolyóirat is, amikor Gémes István korábbi írásaihoz kapcsolódva *Egyház a szocializmusban* cím alatt Terray és Vajta tanulmányait közölte a magyar egyházi helyzetről, illetve a diakóniai teológiával szembeni álláspontjáról.²³ A világszövetség könyomatosa 1984 februárjában kettejük mellett említette már az angliai Pátkai Róbertet is – ugyanebben a tudósításban ismertette Mau főtítkári álláspontját is: „...csalódott volt a kritika ügyében, amely kárára lehet a világgyűlés előkészületeinek Magyarországon belül és kívül egyaránt”²⁴

Mau főtítkári, Dahlgren Európa-titkári és az LVSZ más vezetőinek elhárító állásfoglalásai csalódást keltettek azokban a körökben, amelyek fenntartásokkal voltak esetleg már a második világban tartott világgyűléssel vagy éppen egy itteni beágyazottságú egyházvezető elnökségével szemben. Megnyilatkozásaik hátterében az a szándék munkálkodott, hogy politikai konfliktusok keresztüztében ne sodródjon veszélybe – az 1970-es helyzethez hasonlóan – a világgyűlés munkája, és ne szenvedjen károkat a tagegyházak egymáshoz való viszonya sem a kiélezett állásfoglalások következtében. Egy ilyen irányú összetűzésnek az LVSZ-en belül nem kívántak helyt adni. Ráadásul a marxizmussal folytatott párbeszédre a '70-es években elkezdődött nyitás alapvetően változtatta meg a világszervezet viszonyulását a szocialista kontextusban élő egyházak helyzetének megközelítéséhez. Káldynak és a magyar államnak a gyűlés sikere érdekében vállalt nyílt elkötelezettsége azt is egyértelművé tette, hogy a kis hidegháború idején éppen az egyházi szervezetek közösségének erősítésére is lehetőség nyílhat.

A szélesebb nyugati egyházi sajtóban és közvéleményben a kritika pergőtüze alá vett magyar püspök is egyértelmű állásfoglalást és támogatást várt a genfi vezetőktől és munkatársaktól, ami annál is kínosabb helyzetbe hozta őket, mivel egyik fél irányába sem akartak súlyos politikai következményekkel járó, provokációnak minősíthető

²² LWI 28/83, 14 July, 1983. 6.

²³ *Koinonia*, 28. 1983. december.

²⁴ LWI 8/84, 23 February, 1984. 3–4.

lépést tenni. Mau és a genfi stáb kísérlete arra, hogy a feszültség csökkentése érdekében megszervezzék egy találkozózt az érintett emigránsok és a magyar egyházvezetés között, Káldy határozott elutasításába ütközött.²⁵ Válaszul – érzékelhető magyar állami sürgetésre is – arra törekedtek, hogy lényegében helyreigazításként ellentétes tartalmú tanulmányokat, cikkeket jelentessenek meg az érintett sajtóorgánokban, amire a legtöbb esetben csekély hajlandóság mutatkozott a szerkesztőknél. Nyilván ezzel a növekvő feszültséggel és Káldy személyes temperamentumával magyarázható az is, hogy a kint megfogalmazott vádakra és bírálatokra – nem először – az érintettekkel kapcsolatos vádakkal válaszolt. Erről tájékoztatta 1984 márciusában is az ÁEH-t – „Természetesen, ha ezek az emigránsok továbbfolytatják akcióikat, a magyar egyház meg fogja találni azokat az intézkedéseket, amelyek nyomán nagyon nehéz helyzetbe kerülnek”²⁶ –, és ez a kínosan személyeskedő fellépés valóban gyakori eleme lett nyilatkozatainak és sajtókonferenciáinak. Különösen is kiéleződött a vita Norvégiával kapcsolatban, ahol a hivatalos norvég delegáció tagjai közé jelölték Terrayt, aki egy korábbi határőrizeti intézkedés nyomán persona non gratának számított – s így az a kínos helyzet állt elő, hogy az államnak a beutazókra vonatkozó ígéretének megfelelően mégis vízumot kellett neki kiadni. Terraynak a norvég delegációból való kizárására többirányú nyomás alakult ki,²⁷ míg végül mégis részt ve-

²⁵ „Genf részéről (Harmati Béla Mau nevében kérdezte) tapogatózás történt, hogy Káldy Zoltán két más magyar egyházi vezetővel kész volna-e Genfben az említett három emigránssal tárgyalni. Az Országos Evangélikus Egyház vezetősége ezt a témát alaposan megtárgyalta és elutasította egyértelműen ezt a lehetőséget. Ez az emigráns csapat egyfelől nem képviseli az egész emigrációt. Ott vannak olyan emigránsok, akik jó kapcsolatot tartanak a Magyarországi Evangélikus Egyházzal. Másodsor, a Magyarországi Evangélikus Egyház egy »egyház«, az emigránsok pedig csak magukat képviselik. Harmadsor egy ilyen tárgyalás megemléne ezeknek az emigránsoknak a súlyát, ugyanakkor csökkentené a Magyarországi Evangélikus Egyház vezetőségének a tekintélyét.” Káldy Zoltán beszámolója az ÁEH számára az emigrációval kialakult feszültségekről, 1984. március 24. MOL ÁEH XIX-A-21 c 76. d. 7/pp.

²⁶ Uo.

²⁷ Titkosszolgálati információk szerint – melyeknek tartalma ez esetben kétséges – „a skandináv lutheránus egyházak március 28–31. között a svédországi Sigtunában tartották meg a budapesti világgyűléssel kapcsolatos konferenciájukat. [...] A vitában Stolset [Stalsett – K. A.] kijelentette, hogy a jelenlegi helyzetben nem helyes az állam és az egyház viszonyának kiélezése a szocialista országokban. Különösen káros lenne ez Magyarország esetében, ahol az állam és az egyház viszonya rendezett. A konferencia elhatárolta magát Terray László Norvégiában élő magyar emigráns lelkészről, aki a közelmúltban sajtókampányba kezdett a magyarországi egyházpolitika ellen. Miután az LVSZ képviselője is azt az álláspontot képviselte, hogy a világgyűlés az LVSZ ügye, amit a magyar egyház és a magyar emigráció közötti nézetkülönbség nem befolyásolhat, a norvég egyház püspöke kizárta Terray Lászlót a világgyűlésre utazó norvég delegációból.” Ez utóbbi nyilván nem történt meg, ezért az egész anyag megbízhatóságát fenntartásokkal kell kezelni. ÁBTL 3.2.5 O-8-555/IV p. 158.

hetett a világgyűlésen.²⁸ Az LVSZ vezetői is érzékelték ezekben a jelenségekben a szándékos diplomáciai provokációt, és igyekeztek semlegesíteni őket – amivel viszont az északi és nyugati tagegyházak egy részében rosszállást váltottak ki.²⁹

A magyar belügyi szervek folyamatosan figyelemmel kísérték és kiemelt ügyként kezelték Káldy Zoltán elnökké választásának esélyeit. Egy 1983 októberében készült feljegyzésben ezt írják: „A Lutheránus Világszövetség vezetőinek többsége mérsékeltnek tartja Káldy Zoltán elnökké történő megválasztásának esélyét. A magyar jelölt csak abban az esetben kaphat elnöki funkciót, ha a testület elfogadja azt a módosítást, mely szerint a szövetségnek a jövőben több elnöke lesz.”³⁰ Az információ megbízhatóságát igazolja, hogy a „kollektív” vezetés, az esetlegesen rotáló elnöki funkció elképzelése átmenetileg valóban szerepelt a tervek között, de 1984 nyarán már nem esett szó róla. Mindezen viharok közepette viszont 1984 májusában már így értékelte az ÁEH a kialakult helyzetet: „Információink szerint Dr. Káldy Zoltán püspöknek a Lutheránus Világszövetség elnökévé történő választásának esélyei az utóbbi időben jelentősen növekedtek. Az afrikai, ázsiai, finn egyházak egyértelműen, az NSZK-beli egyházak, a svéd egyház vezetőinek jelentős része, az USA-ból sokan támogatják.”³¹ Egyértelművé vált tehát, hogy – a harmadik világ egyházaival ellentétben – a nyugati és észak-európai tag egyházak, valamint egyes szocialista országok megosztottsága okozza a jelölés körüli bizonytalanságot. Káldy erősödő pozícióit mutatta az LVSZ-hez a tagegyházaktól beérkezett hivatalos jelölések listája is – amely természetesen jelentősen átalakult még a végleges jelöltlista kialakításáig –, de ezen már szintén egyértelműen ő kapta a legtöbb jelölést, szám szerint a beérkezett tizennégy ajánlás felét.³²

²⁸ Káldy beszámolójában példának hozza fel az ügyet: „Terray hivatalos okmányokat csempészett ki Magyarországról mintegy 4 évvel ezelőtt. A magyar vámőrök ezeket a dokumentumokat elvették tőle. Akkor döntés született az Állami Egyházügyi Hivatalban, hogy Terray nem fog többet vízumot kapni Magyarországra. Most provokatív módon a norvég egyház delegátusként hozza magával Terrayt. Mivel államunk megígérte, hogy minden delegátusnak ad belépővízumot, ezt az ígéretet nem lehet visszavonni. Sajnálatos, hogy a norvégok ilyen méretű provokációt csinálnak.” Uo.

²⁹ „Az LVSZ apparátusában megoszlanak a vélemények Káldy Zoltánnal kapcsolatban. Carl Mau sajnálja, hogy nem jött létre találkozó Káldy és az emigráció között, s egyben tart attól, hogy a megoldatlan kérdések zavarhatják a budapesti közgyűlés munkáját. A főtítkárs véleménye szerint Káldy esélyeit növelte volna, ha tárgyalóképesebb, az ügyeket diplomatikusan elintéző tudó egyházi vezetőként mutatkozik be.” ÁBTL 3.2.5 O-8-555/IV p. 150.

³⁰ ÁBTL 3.2.5 O-8-555/IV p. 150.

³¹ Hivatalos tájékoztató a világgyűlés előkészületeiről, 1984. május 29. MOL ÁEH XIX-A-21 d 136. d. 0034-1/c/1984.

³² Az ajánlottak között a következők szerepeltek: Buthelezi 1 (Evangélikus Egyház, Dél-Afrika), Crumley 1 (Malajziai és Szingapúri Evangélikus Egyház), Káldy 7 (a magyar, lengyel, észt, lett, litván, etióp – Mekane Yesus – és indiai tagegyházak), Kunert 2 (argentín és chi-

Világgyűlés Budapesten

Az LVSZ világgyűlése 1984. július 22-től augusztus 5-ig ülésezett Budapesten, és a világszervezet történetének hasonló eseményei sorában kiemelkedő helyet foglal el mindmáig. Ennek fényében több szempontból is méltánytalan és hamis lenne az a beállítás, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyházat Káldy Zoltán püspök-elnök, Káldy Zoltánt pedig elnöki ambíciói motiválták volna kizárólag a meghívásban és a megrendezésben. Bár a kelet-európai régióban a magyar tagegyház a nagyok közé számított és számít, mégis jelentős tehervállalást jelentett a hivatalosan is félmilliónál kisebb létszámú hazai evangélikusság számára – különösen is az adott nemzetközi és hazai politikai adottságok között – egy ilyen méretű és történelmi jelentőségű rendezvény megszervezése. Korábban elképzelhetetlen méretű stáb, társadalmi kapcsolatrendszer, lelkesítő és gyülekezeti részvétel mellett igazi – akár egyházi, akár állami oldalról pozitív, konstruktív értelemben vett – egyházi demonstráció történt, amely közel százhusz helyi gyülekezet és temérdek intézmény bevonásával átjárta az egész Magyarországi Evangélikus Egyházat, és máig eleven emlékeket hagyott benne. Ugyanez mondható azokról is, akik – különféle státuszú – résztvevőként voltak jelen Budapesten akár a hivatalos üléseken, akár a nagyszámú egyházi és kulturális, sőt állami protokolláris³³ kísérőprogramon. Az esemény tehát egyszerre növelte a hazai evangélikusság belső erejét, külső befolyását, és pozitívan hatott az evangélikus egyháznak az állam előtti tekintélyére is. Ez a világgyűlés ilyen jelentős egyházi előnyöket persze „csak 1984-ben” hozhatott, azaz nemzetközi és hazai politikai, társadalmi összefüggésében már egy sajátos, átalakulóban levő környezetben zajlott – ennek felismerése s az ebben rejlő lehetőségek kihasználása Káldy Zoltán elévülhetetlen történelmi érdeme.

A világgyűlés a „Krisztusban – reménység a világnak”³⁴ mottó alatt magas színvonalú tartalmi munkát végzett az előre meghatározott tartalmi hangsúlyok – misszió, világbéke, társadalmi igazságosság, ökumené – szerint. A tárgyalt témáknak természetesen szinte minden területen széleskörű világ- és egyházpolitikai összefüggései is voltak, ugyanakkor nem nélkülözték a kellő teológiai megalapozottságot sem. Ha csupán a munkacsoportoknak kijelölt témákat vesszük sorra – misszió és evangélizáció ma, istentiszte-

lei tagegyházak), Mau (Huria Kristen, Indonézia), Preus (American Lutheran Church), ezen felül egy jelölés a keleti régióból jelölt személyre (Zsinatpresbiteri Evangélikus Egyház a Szovjetunióban). LWF GS X.I.O. Cabinet Meetings 1980–1982–1986.

³³ A Lutheránus Világszövetség tisztségviselőit július 26-án fogadta az Országházban Kádár János, a világgyűlés közel ezerkétszáz (!) résztvevőjét pedig Trautmann Rezső, az Elnöki Tanács helyettes elnöke látta vendégül ugyancsak a parlamentben július 31-én.

³⁴ Az „In Christ – Hope for the World” témát hazai környezetben gyakran fordították ettől – és az eredeti tartalomtól – eltérően úgy, hogy „Krisztusban – reménység a viláért”.

let és keresztény élet, alkalmasság a szolgálatra, ökumenikus küldetés és evangélikus identitás, viszonyunk az információ korszakához, férfi és nő partneri viszonya, ifjúság az egyházban és társadalomban, gazdasági és szociális igazságosság, felelősség a teremtett viláért, rasszizmus az egyházban és társadalomban, keresztény élet eltérő társadalmi rendszerekben, felelősségünk a békéért és igazságosságért –, akkor is szembevetendő minden egyes terület mai relevanciája. A világgyűlés nagy számban meghozott határozatai is tükrözték a szerteágazó munkát, ezzel ugyanakkor meg is nehezítette a későbbi hatékony végrehajtást is. A világszervezet szempontjából mindenesetre a legjelentősebb döntések a következők voltak: két dél-afrikai egyház tagságának felfüggesztése (Dél-afrikai Evangélikus Egyház, Délnyugat-afrikai Német Evangélikus Egyház) az apartheid rendszerének faji alapú támogatása miatt, a tagegyházak szószék- és oltárközösségének rögzítése az alapokmányban, a nők részvételi arányának előírása a következő nagygyűlésen 40 százalékos, majd azt követően 50 százalékos kvótában.³⁵ A korabeli hivatalos értékelések azt is kiemelik, hogy a világbéke – ha csak a küszöbön álló csillagháborús programra és az atomháborús korabeli retorikára gondolunk! – és a társadalmi igazságosság összefüggésében is jelentős párbeszéd folyt, s ezt mai szemmel is nagy eredménynek tarthatjuk. Ennek hátterében – egyéb világszervezetekhez hasonlóan, például ENSZ – jelentős szociológiai és szociáletikai, teológiai és a vallás és kultúra, valamint a társadalmi berendezkedés összefüggéseit vizsgáló anyagot vonultattak fel. Ugyanakkor a misszió, a keresztény oktatás, az ökumené témájában is impulzív megszólalások hangzottak el. A világgyűlésnek a világ evangélikusságához intézett, tíz pontból álló üzenete ugyancsak a világméretű megosztottságokkal – kelet–nyugat, észak–dél, férfi–nő, szegény–gazdag – szemben a béke és biztonság, az egyházak közötti közösség megerősítése, a társadalmi igazságosság és az emberi jogok, a misszió és az evangélium hirdetésének közös szolgálatára hívott fel.³⁶

Természetes, hogy a kétpólusú világrend kiélezett versenye idején fokozott volt a rendezvény hátterében tevékenykedő állambiztonsági és sokféle titkosszolgálati, illetve állami ellenőrző jelenlét is. Hagyományos beépüléssel és technikai eszközökkel állandó megfigyelés alatt tartották a munkát. A keleti hálózatok – legintenzívebben az NDK, de vélhetően a szovjet és a hazai is – nagy éberséggel figyelték a politikailag „reakciónak” minősíthető jelenségeket, illetve a nyugati hálózatok ugyancsak igyekeztek befolyásukat érvényesíteni. Ezen felül nemcsak a világgyűlés előkészületi szakaszában, hanem magán az eseményen is nagy erőfeszítést követelt a

³⁵ The Seventh Assembly of the Lutheran World Federation. In: *From Federation to Communion. The History of the Lutheran World Federation*. Szerk. Jens Holger Schjørring – Prasanna Kumari – Norman A. Hjelm. Fortress Press, Minneapolis, 1997. 403–411. o.

³⁶ *EOL külügyi iratok*, 76. d. 2.

szervezőktől és az LVSZ vezetőitől, hogy elkerüljék a politikai alapú ellentétek kieleződését, és elébe menjenek a provokatív lépéseknek. A '80-as éveknek ez a hamisítatlan légköre vette körül természetesen a magyarországi gyűlést is.

Káldy Zoltán elnökké választása

A korábbi észak-európai és a nyugati magyar lelkészek köréből kiinduló kritikus megnyilvánulások a világyűlés idején nemcsak kiterjedtek, de jelentősen fel is erősödtek. Az Ordass Lajos püspök 1958-as félreállítását, majd ismételt nyilvános elítélését felrováó nyugati cikkek hatásának Káldy igyekezett elébe menni,³⁷ s ezzel jelentősen megváltoztatta álláspontját. 1984 márciusában még azt vázolta fel az ÁEH-nak, hogy ha az Ordass Lajosról írott könyv – minden valószínűség szerint Terray könyvére gondolhatott – megjelenik, arra az esetre agresszív befeketítő kampányt indítanak Ordass ellen.³⁸ Erre a méltatlan lépésre szerencsére a könyv megjelenése ellenére sem került sor, sőt közvetlenül a világyűlés kezdete előtt, július 20-án megemlékező áhítatot tartottak Káldy szolgálatával Ordass Lajos farkasréti sírjánál. A *Napról napra* című lapból, amely a gyűlés minden napján három nyelven – angolul, németül és magyarul, esetenként franciául is – tudósított a helyszínen az eseményekről, sajátos szerkesztésben adott hírt erről az eseményről. A magyar nyelvű cikk idéz Káldy igehirdetéséből, amelyben Ordasstól pozitíve idéz az egyház társadalmi szolgálatával kapcsolatban, majd méltató szavakkal állítja őt példának: „Szerette a magyar népet, és bár bejárta a nagyvilágot, és útjai során sok szeretetben és megbecsülésben volt része, ragaszkodott népéhez és hazájához, és ebben a földben pihent meg...”³⁹ Bővebben és eltérő hangsúllyal számol be ugyanerről az újság angol nyelvű tudósítása, amely egyebek között így ír: „Egyoldalú megítélés, félreállítás és magány» terhének hordozása ellenére Ordassnak volt »lelki békessége«, mert hitt »Isten hatalmában és jóakarátában.«⁴⁰ Ennél is tanulságosabb a másnapi német összefoglaló, amelyben az alábbi idézet ol-

vasható: „Csak bűnbánatra kész szívvel állhat meg az ember egy sírnál, mivel az a fájdalmas érzésünk van, hogy azokat, akiket eltemettünk, nem szerettük eléggé. Így állunk itt Isten bűnbocsátó szeretetében bízva, melynek bizonyosságában indulunk tovább a szolgálat útján.”⁴¹ Az eltérő tartalmú tudósítások egyértelmű példái annak az egymástól befelé és kifelé eltérő kommunikációnak, amely nem volt elszigetelt eset Káldy Zoltán gyakorlatában. Ezek a tudósítások mindenestre arról tanúskodnak, hogy álláspontja az Ordass Lajossal kapcsolatos kritika kezelésében alapvetően megváltozott, s ezzel igyekezett elébe vágni az ellenében kielezhető nyilvános vitának.

Az elnökké választásával szembeni nemzetközi kampányban ekkor már jelentősebb részt vállaltak a német egyházak képviselői. Ezt részletesen alátámasztják a keletnémet állambiztonsági szolgálat jelentései.⁴² Egyes keletnémet vezetők – Gienke püspök és mások – nyíltan mozgósítottak Káldy megválasztása ellen, s ebben jelentős támogatást kaptak nyugatnémet oldalról is – Heubach püspöktől és másoktól. Ez mindkét német delegáció belső megosztásához vezetett, a titkosszolgálati értékelés szerint az NDK delegátusainak kisebb része támogatta a magyar jelöltet, ezzel szemben viszont a bajor és a baden-württembergi tartományi egyház egyértelműen mellette állt ki. Ugyanezen dokumentumok tárgyalják az úgynevezett Dóka-ügyet is, amely a világyűlés menetében a legnagyobb feszültséget teremtette, s amelynek kirobbantásában jelentős szerepet játszottak a német egyházak.

Dóka Zoltán hévízgyörki lelkész 1984 májusában egy hónapos tanulmányútra ment Nyugat-Németországba (Kuchen). Ott – egyre hosszabbra nyúló kinntartózkodás után – nyílt levelet⁴³ fogalmazott a Lutheránus Világszövetség vezetőinek és a VB tagjainak címezve, amely július 11-én délelőtt – azaz tizenegy nappal a világyűlés megnyitása előtt – érkezett meg Genfbe, az LVSZ központjába.⁴⁴ Dóka „a magyarországi Evangélikus Egyház segélykiáltásaként” fogalmazta meg levelét, amelyben az egyházat belsőleg meghasonlottnak mondta, s ennek okát mindenekelőtt a diakóniai teológiához kötötte. Állásfoglalásában polémiát kezdeményezett a diakóniai teológia „hibáiról”, azaz biblikus és rendszeres teológiai alapon fogalmazta meg ellenvetéseit ezzel a koncepcióval szemben. Ehhez kapcsolódva mutatott rá arra, hogy a diakóniai teológia „egyházkormányzati alkalmazásban” van az evangélikus egyházban, ami a gyakorlatban Káldy Zoltán „teológiai terrorját” jelenti. Ennek alátámasztására idézett fel konkrét eseteket, amikor Káldy „személyi kultuszt” gyakorolva megkövetelte a teológiai lojalitást, s ezzel összefüggésben kijelen-

³⁷ Az emigrációhoz tartozó lelkészek követelése mellett Fasang Árpád zongoraművésznek, a Deák téri evangélikus gyülekezet presbiterének Káldyhoz írott levele is kikerült a nyugati sajtóhoz (Szabad Európa Rádió, Neue Zürcher Zeitung, EPD, Glaube in der 2 Welt), amelyben Ordass rehabilitálását kérte tőle. Vö. MOL ÁEH XIX-A-21 0034-1/k/1984.

³⁸ Káldy ezt tákolta össze Ordass ellenében: „A Magyarországi Evangélikus Egyház is számos adalékot tud Ordass történetéhez adni, többek között azt, miként tett kenyértelessé 1956-ban Ordass Lajos mintegy 20 embert, köztük püspököket és professzorokat és önkényesen mondatott le 16 esperest. Arról is lehetne publikációt készíteni, hogy mennyire nem védte a fekete-listára került Dezséry László és Vető Lajos püspököket az ellenforradalom fegyvereseitől.” MOL ÁEH XIX-A-21 c 76. d. 7/pp.

³⁹ A Végrehajtó Bizottság tagjainak koszorúzása Ordass Lajos sírjánál. *Napról napra*, 1. sz. 1984. július 22. 3. o.

⁴⁰ Officials hold memorial service at grave of Bishop Lajos Ordass. *Napról napra*, 1. sz. 1984. július 22. 1. o.

⁴¹ Lajos Ordass offziell geehrt. *Napról napra*, 2. sz. 1984. július 23. 2. o.

⁴² BStU, MfS, HA XX ZMA Nr. 1797.

⁴³ Dóka Zoltán: Nyílt levél, 1984. *Keresztény Igazság*, Új folyam (1) 1989/3. 26–31. o.

⁴⁴ Harmati Béla feljegyzése a Dóka-ügyről, Genf, 1986. augusztus 29. Harmati Béla nyugalmazott püspök magángyűjteménye.

tette: „A politikai kormányzat egyházpolitikája ma – ha valakit meg is lepne ez – sokkal lojálisabb a lelkészek és gyülekezetek felé, mint az egyházvezetésé.”⁴⁵

Ennek okait abban foglalta össze, hogy Káldy 1958 után – amikor még Dóka szerint, tévesen, nem volt szó a diakóniai teológiáról – ötféle módon igyekezett megerősíteni pozícióját.⁴⁶

1. Nyíltan szembefordult Ordass Lajossal és munkatársaival. 2. Igyekezett ellenfeleit az államnál lekörözni. 3. „Különösen fontos eszköze volt külföldi kapcsolatainak kiépítése.” Ezzel összefüggésben másként fogalmaz külföldön és odahaza. 4. Személyes cenzúra alá vonta az egyházi sajtót. 5. „Káldy püspök utolsó és legjobb fegyvere ellenfeleivel szemben a DT [diakóniai teológia] koncepciójának kidolgozása lett.”

Levele végül azzal zárul, hogy mindez nem személyes támadás Káldy Zoltánnal szemben, hanem „az MEE lelkészeinek segélykiáltása”. Bármennyire is igyekezett azonban Dóka a bírálat élet Káldy ellen fordítani, az állammal való összeütközést pedig elkerülni, a nyílt levelet a püspök személyét ért támadáson keresztül is az állami egyházpolitika elutasításaként ítélték meg. Az ÁEH az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály felé július 18-án készült összefoglalója erről így ír: „Dóka Zoltán, hévízgyörki evangélikus lelkész, aki jelenleg az NSZK-ban tanulmányúton tartózkodik, levelet írt az LVSZ VB tagjainak, melyben személy szerint Káldy püspököt és az általa képviselt diakóniai teológiát, valamint a hazánkban érvényesülő vallásszabadságot támadja.”⁴⁷

Dóka Zoltán levele természetesen élénk reakciót váltott ki mind az LVSZ-en belül, mind a magyar egyházvezetésből. Annál is inkább, mert – a keletnémet titkosszolgálat értesülése szerint – a világgyűlésen Jürgen Jeziorobski, a VELKD német evangélikus egyházszövetség szóvivője a frankfurti EPD-tudósítóján keresztül eljuttatta a levelet a sajtóhoz. Jeziorobsky később „szűk belső körben megerősítette, hogy ő volt a Dóka-ügy kirobbantója, biztatást erre Heubach püspöktől kapott.”⁴⁸ A július 22-i ünnepi megnyitót követő első napokban – nem hivatalos úton – már elterjesztették a levél másolatait a delegátusok között, amire 26-án, csütörtökön Mau főtitkár sajtótájékoztatóján történt az első hivatalos nyilatkozat.⁴⁹ A főtitkár azon reményének adott hangot, hogy a megnyilvánult bírálat visszafogott fogadtatásra talál majd. Másnap Káldy a sajtó nyilvánossága előtt ismertette álláspontját, miszerint a diakóniai teológiát érintő vitát a világgyűlés előkészületi éveiben nem volt mód lefolytatni, de erre sort kell keríteni a jövőben. „Egyáltalán nem gondolom, hogy az én és sok munkatársam ál-

laspontja tévedhetetlen” – tette hozzá.⁵⁰ Ugyanakkor Dóka fellépésének hátterét sokkal összetettebbnek ítélte, mint amit a nyílt levél sugároz.⁵¹ Részletesebben tudósított erről az angol változat, amely Káldy véleményét idézve szükséges háttérinformációként Dóka személyes és családi helyzetét is ismertette.⁵² Ugyanezen a napon ezt a nyilatkozatot írásos változatban is hivatalosan kiosztották a delegátusoknak. Erre válaszul a rákövetkező hétfőn, a választás előtti napra időzítve a dán Bertelsen püspök a plénumon kérdést tett fel arról, hogy egyformán kellett volna kezelni Dóka és Káldy írását, azaz vagy mindkettőt kiosztani, vagy egyiket sem. Mau főtitkár válaszában kiemelte, hogy a nyílt levél már lényegében mindenki előtt ismert volt, és a pletykák már a sajtó nyilvánosságáig jutottak.⁵³ Ugyanezen a napon tették közzé az EPD Dóka Zoltánnal készített riportját is.⁵⁴

A hétfői dán plenáris felszólalás, akárcsak a riport megjelentetésének időzítése aligha lehetett véletlen, különösen ha tekintetbe vesszük a 27-én véglegesített elnökválasztási jelöltlistát: Káldy Zoltán püspök, Roger W. Nostbakken professzor (Kanada), David Preus püspök (Egyesült Államok) és Bodil Sølling (Dánia), aki a világgyűlést előkészítő LVSZ-bizottság vezetője is volt. A dán jelölt volt a világszövetség történetében az első női elnökjelölt, választási esélyeit ez a tény is jelentősen befolyásolta. A végleges lista visszaigazolta azt a korábban is megmutatkozó tendenciát, hogy mindenekelőtt az európai, illetve nyugati egyházak nem tudtak közösen vállalható jelöltben megállapodni.

A július 31-én, kedden megtartott elnökválasztás első fordulójában a négy közül egyik jelölt sem kapta meg a szükséges 50 százalékos feletti támogatást, így a második fordulóban a szavazatszám szerinti két legerősebb jelölt, Káldy és Sølling mérte meg magát – Káldy Zoltán meggyőző többséggel, 173 szavazattal 143 ellenében lett a Lutheránus Világszövetség hetedik elnöke. Sokan figyeltek fel megválasztását követő első nyilatkozatának – korábbi hangvételétől jelentősen eltérő – üzenetére: „Már most megígérhetem, hogy nem a magam útján akarok járni, hanem munkatársak közösségében és csoportban dolgozni. Biztos vagyok benne, hogy lehetetlen egyedül vezetni egy ilyen nagy közösséget, mint az LVSZ.”⁵⁵

⁵⁰ Erklärung von Bischof Káldy. (A nyilatkozat hivatalosan kiadott német fordítása.) Reuss András professzor magángyűjteménye.

⁵¹ Káldy püspök nyilatkozata. *Napról napra*, 7. sz. 1984. július 28. 3. o.

⁵² Káldy ebben az esetben élt azzal az eszközzel, hogy Dóka személyével kapcsolatos tény, illetve személyes véleményt is nyilvánosságra hozott, mégpedig Dóka Zoltán lányának egy LVSZ-től kapott ösztöndíj utáni svédországi folyamatban levő menedékjogi kérelmét, illetve Dóka neheztelését amiatt, hogy 1983-ban nem ő kapott lehetőséget a budapesti Evangélikus Teológiai Akadémia újszövetségi professzori állására. Káldy terms allegations „simply untrue”. *Napról napra*, 7. sz. 1984. július 28. 1. o.

⁵³ Danish bishop questions handling of Dóka letter. *Napról napra*, 9. sz. 1984. július 31. 4. o.

⁵⁴ BStU MfS HA XX ZMA Nr. 1197.

⁵⁵ Káldy püspök az LVSZ új elnöke. *Napról napra*, 10. sz. 1984. augusztus 1. 3.

⁴⁵ Dóka: Nyílt levél, 28. o.

⁴⁶ Dóka: Nyílt levél, 29–30. o.

⁴⁷ MOL ÁEH XIX-A-21 0034-1/k/1984.

⁴⁸ BStU MfS HA XX ZMA Nr. 1797.

⁴⁹ Mau urges calm consideration of criticism. *Napról napra*, 6. sz. 1984. július 27. 1. o.